

DOI.org/10.52340/PUTK.2024.28.17

**რელიგიური ნაკადის რამდენიმე მაგალითი
ილია ჭავჭავაძის
მხატვრულ მემკვიდრეობაში
SOME EXAMPLES OF RELIGIOUS FLOW
IN THE ARTISTIC HERITAGE
OF ILIA CHAVCHAVADZE**

სოსლან სურმანიძე

წმიდა ტბელ აბუსერისძის სახელობის
ხიჭაურის სასწავლო უნივერსიტეტი
ხიჭაური, საქართველო

Soslan Surmanidze

St. Khichauri Educational University
named after Tbel Abuserisdze
Khichauri, Georgia

ABSTRACT

The 19th century is an era marked by significant upheavals in Georgian reality – an epoch that left an indelible mark and is unimaginable to the history of Georgia without its influence. At the beginning of the century, a fateful step was taken for the country, the consequences of which are still being reaped today. In the second half of the century, the Tergdaleulis, led by Ilia Chavchavadze, emerged in the political arena, appearing almost as if the Lord had sent them during challenging times. The Tergdaleulis and Ilia Chavchavadze understood well that religion was a powerful means of expressing the national identity of the Georgians – a force that historically consolidated and unified the Georgian nation. That is why they were avid advocates of Christianity, and a religious theme can be observed at every step in their creativity and works.

In the modern era, where human existence is often perceived as lacking religious meaning and entirely immersed in objective reality, similar themes become urgent and require attention.

The basis of Ilia Chavchavadze's worldview is the Gospel, as evident in both his literary and journalistic heritage. Researcher Akaki Bakradze rightly focuses on the birth of the main character Giorgi in 'Otaraant Kvrivi' on Christmas Day and the tragic end of his life. Giorgi is a victim intended to open the eyes of those who are fragmented due to social stratification. He is meant to teach everyone to recognize the "living image of human worth" in each individual.

In this work, we will focus on exploring the traces of the Christian religion in the works of St. Ilia the Righteous. Our primary source will be the joint presentation by Professors Guram Bakhtadze and Shota Jijieshvili about St. Ilia the Righteous, which was delivered at the conference dedicated to St. Andrew the First-Called in May 2011 in Didachara.

In addition, we will examine several examples from Ilia Chavchavadze's literary works to demonstrate that for St. Ilia the Righteous, being Georgian and Christian are intertwined, and that he perceived them as inseparable aspects.

საკვანძო სიტყვები: XIX საუკუნის ქართული მწერლობა, რელიგიური თემატიკა ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში.

Keywords: 19th century Georgian writing, religious themes in the work of Ilia Chavchavadze.

შესავალი

„1987 წელს საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიის წმინდა სინოდმა წმინდანად შერაცხა დიდი ქართველი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ილია ჭავჭავაძე. მას „წმინდა ილია მართალი“ ეწოდა. უზენაესი სიმართლე საღვთო წერილის მიხედვით არის ღმერთი. სიმართლის მქადაგებელი, უპირველეს ყოვლისა, თვითონ უნდა იყოს მატარებელი სიმართლისა, თვითონ უნდა ცხოვრობდეს ამ სიმართლით“ (ბახტაძე... 2011: 3).

ილიამ იცოდა, დამოუკიდებლობის ბრძოლასა და ეროვნების შესანარჩუნებაში რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქრისტიანულ რწმენას, ამიტომაც სათავეში ჩაუდგა საქართველოს ეკლესიისათვის უკანონოდ წართმეული ავტოკეფალიის აღდგენის საქმეს. მას სწამდა იმ ქვეყნისა, რომელიც ჯვარს ეცვა ჯვარცმული მაცხოვრისათვის, იმ ხალხის, რომელიც თავის მკერდზე დაუდგა ქრისტიანობას საყდარი, ქვად საკუთარი ძვლები იხმარა, კირად კი – სისხლი, რომელსაც ბჭენი ჯოჯოხეთისანი ვერ შემოსვენ.

საღმრთო წერილს ილია სიყრმეშივე ეუზიარა. ყვარელში, მამისეულ სახლში, ჩინებულ ადგილზე ესვენა ძველი სახარება, რომელსაც კრძალვით ეხებოდნენ. გრიგოლ ყიფშიძის თქმით, ილიას თითქმის მოხუცებულობამდე შერჩა სიყვარული საღმრთო წერილის კითხვისა... ილია იმ აზრს ადგა, რომ ქართულის ღრმა და ყოველმხრივ შესწავლისთვის აუცილებლად საჭიროა კითხვა საღმრთო წიგნებისა, ცოდნა ძველი ქართულისა; ქართულს ის შეისწავლის საფუძვლიანად, ვინც ხშირად კითხულობს საღვთო წერილის წიგნებს... იგი ხშირად კითხულობდა სახარება-სამოციქულოს და მოსმენაც უყვარდა ეკლესიაში მათის წაკითხვისა: ისე აღდგომა არ გათენდებოდა, რომ განსაკუთრებული გულის ძგერა არ აშლოდა და არ მოენდომებინა ეკლესიაში წასვლა, უფრო კი სახარების კითხვის მოსასმენად. ქვეყნის მოჭირნახულე მამა საღმრთო წერილით სუნთქავს და აზროვნებს, „გლახის ნაამბობში“ წერს: „როცა ჩემო ძმაო, ადამიანს პირს არიდებ, მითამ ქრისტე-ღმერთისთვის მიგირიდებია პირი. იესომ ბრძანა: განკითხვის დღეს გეტყვითო: მწყურვალი ვიყავ, არ მასვითო, მშიერი ვიყავ, არ მაჭამეთო, შიშველი ვიყავ, არ ჩამაცვითო, სნეული ვიყავ, არ მომიარეთო, როცა მეტყვიან: უფალო! სად გნახე რომ არ გიშველეო? მე ვეტყვი ყოველი გაჭირვებული კაცი, თქვენგან არ გაკითხული, – მე ვიყავიო“ (მათე, 25: 34-45.). ასეა, ძმაო! სხვა შენთვის და შენ სხვისთვის. აი, გასაღები სამოთხისა!“ უნდა აღინიშნოს, რომ გლახის ნაამბობში წარმოდგენილი მოძღვრის სახე

ილიამ შექმნა სოფლის მოძღვრის შთაგონებით, რომელმაც მას სამრევლო სკოლაში წერა-კითხვა ასწავლა.

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებასა და მოღვაწეობას არაერთი საინტერესო კვლევა ეძღვნება. წინამდებარე ნაშრომში განვიხილავთ წმინდა ილია მართლის მხატვრულ-პუბლიცისტურ მემკვიდრეობაში ქრისტიანული რელიგიის კვალზე. აქ ძირითადად გამოვიყენებთ პროფესორების გურამ ბახტაძისა და შოთა ჯიჯიშვილის ერთობლივ მოხსენებას ილია მართლის შესახებ, რომელიც წარმოდგენილი იყო დიდაქარაში, ანდრია პირველწოდებულისადმი მიძღვნილ კონფერენციაზე 2011 წელს.

გარდა ამისა, გავანალიზებთ ილია ჭავჭავაძის მხატვრული შემოქმედებიდან რამდენიმე მაგალითს, რათა ვაჩვენოთ, რომ ილია მართლისათვის ქართველობა და ქრისტიანობა გადაჯაჭვულია ერთმანეთში და ისინი ერთურობის გარეშე ვერ წამოუდგენია.

მეთოდები

კვლევისას გამოვიყენეთ მხატვრული ტექსტის დამუშავების, სამეცნიერო ლიტერატურის კრიტიკული ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები. ილია ჭავჭავაძის მხატვრული შემოქმედებიდან კონკრეტული მაგალითების საფუძველზე ნაშრომში წარმოჩენილია პოეტის ქრისტიანული მრწამსი, რელიგიური შეხედულებები.

მსჯელობა

სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე ილიამ მოკლედ განსაზღვრა ქართველ მამულიშვილთა მთავარი საზრუნავი: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა ჩვენ მამა-პაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება“. მსგავსი აზრი საუკუნეებით ადრე გიორგი მერჩულემ ჩამოაყალიბა: „ქართლად ფრიადი ქვეყანაი აღირაცხების...“ მაგრამ მისი თხზულება 1911 წლამდე უცნობი იყო ქართული საზოგადოებისთვის. ილია დამოუკიდებლად ჩაწვდა ამ საუნჯეთა ჰარმონიული მთლიანობის მნიშვნელობას და მთელი თავისი სიცოცხლე მათ მოვლა-პატრონობას შეაღია; სწამდა, რომ მამულს, ენასა და სარწმუნოებას შორის ბუნებრივი დაპირისპირება არ არსებობს. პირიქით, ისინი აძლიერებენ და განამტკიცებენ ერთმანეთს. ილია წერს: „ქრისტეს სჯულს, ამ ახალ აღთქმას შეუერთა ჩვენმა ხალხმა... მამული და ეროვნება. ეს სამი ერთმანეთის ღირსი საგანი ისე ჩაიწნენ, ისე ჩაიქსოვენ ერთმანეთში, რომ სჯულის დაცვა საქართველოს მიწა-წყლის დაცვად გარდაიქმნა და მიწა-წყლის დაცვა სჯულის დაცვად... საქართველოს ერმა გადაიხსნა გული, შიგ განაბნია იგი ჯვარი პატიოსანი ჯვარცმულის ღმერთისა და თვითონაც ჯვარს ეცვა და არავის კი არ შეარყევინა. არც თავისი გული და არც გულში ღრმად და მკვიდრად გაბნეული ჯვარი.“

ილიას რელიგიური მრწამსი მკაფიოდ გამოიკვეთა ლირიკულ შედევრში „ლოცვა“, რომელიც ქართული ჰიმნოგრაფიის საუკეთესო ნიმუშად უნდა ჩაითვალოს:

მამაო, ჩვენო, რომელიცა ხარ ცათა შინა!

მუხლმოდრეკილი, ლმობიერი ვდგევარ შენ წინა:

არცა სიმდიდრის, არც დიდების თხოვნა არ მინდა,

არ მინდა, ამით შეურაცხვეყო მე ლოცვა წმინდა...

არამედ მწყურს მე განმინათლდეს ცით ჩემი სული,

შენგან ნამცნების სიყვარულით აღმენტოს გული,

რომ მტერთათვისაც, რომელთა თუნდა გულს ლახვარი მკრან,
გთხოვდე: „შეუნდე, – არ იციან, ღმერთო, რას იქმან!“ (მათე 6, 9-13,
ლუკა 11, 2-4).

„ილია ჭავჭავაძის მხატვრულსა თუ პუბლიცისტურ ნაწერებში საღმრთო წერილის კვალი თითქმის ყოველ ნაბიჯზე ჩანს, მკვლევარი სარგის ცაიშვილი აღნიშნავს: „ილიას ახალ ქართულზე გადმოჰქონდა მანამდე ძველი რედაქციებით ცნობილი ტექსტები, რაზედაც მას საკუთარი პოზიცია ჰქონდა შემუშავებული. მაგალითად თარგმანი – „მრავალნი არიან ჩინებულ და მცირედნი რჩეულ“ – ილიას ასე გადმოაქვს: „მრავალნი არიან წვეული და მცირენი რჩეულ“ (ბახტაძე... 2011: 7).

მწერალმა თავის თხზულებებში სარკესავით არეკლა ქართველთა ცხოვრება, წინ გადაუშალა მკითხველს და დაეხმარა მის შეფასებაში. ღვთიმიმადლებული სულიერი ხედვის წყალობით და მაღალი მხატვრული ოსტატობის საშუალებით უდიდესი სულიერი სწავლება მისცა ერს. „ვითა მამა ზეცისა, იყავ შენც სრული“. ამ სახარებისეული შეგონებით ამთავრებს ილია ლექსს, რომელსაც სათაურად ჰქვია „როდემდის?“

ეს მოწოდება არაერთგზის მეორდება ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებებში, რაც დასტურია იმისა, რომ ადამიანის ზნეობრივი სრულყოფის პრობლემა მისი შემოქმედების მთავარი თემაა. ბუნებრივ აღმზრდელად მე-19 საუკუნის ბევრ მწერალს (მაგ., ბალზაკს, ტოლსტოის და დოსტოევსკის...) ქრისტიანული რელიგია მიაჩნდა. ილია ჭავჭავაძე ხაზგასმით აცხადებდა, რომ საზოგადოებრივი ჰარმონიის გარანტია ქრისტიანულად აღზრდილი პიროვნებაა. გავიხსენოთ სტრიქონები ცნობილი ლექსიდან „ქართველის დედას“:

„აღზარდე შვილი, მიეც ძალა სულს,
საზრდოდ ხმარობდე ქრისტესა მცნებას, —
შთააგონებდე კაცთა სიყვარულს“.

ქრისტიანული აღზრდის შედეგია სამი მთავარი სათნოება: რწმენა, იმედი, სიყვარული, რომელთა გარეშეც შეუძლებელია ქართველობის დაცვა; ასევე, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ტრადიის – ენა, მამული, სრწმუნოება – აღდგენა. ეს აზრი დეკლარაციული სიცხადით არის გამოთქმული ილიას პოემაში „აჩრდილი“: „ვიდრე ძე შენი არ გაიკვლევს ზოგადს ცხოვრებას და მცნების ნათლით ზეაღზიდულ, ამალღებული ჰკვით არ განჰყრიტავს საზოგადო ცხოვრების დენას, იმ დრომდე იგი უიმედო, შეწუხებული, უქმისა დრტვინვით, გულის-წვითა მწარე ცრემლს დაღვრის“.

„კაცია ადამიანში“ მოყვრის პირდაპირობით გვამხილა და გაგვაფრთხილა, რომ ცოდვის გულში დაბუდება და განუხორციელებლობა უმწიკვლობას არ ნიშნავს. ადამიანს კაცად მხოლოდ მაღლის ქმნა ხდის და თუ სიცოცხლეშივე არ იზრუნა თავის სულზე, საფლავის ქვაზე წარწერილი შენდობის გამოთხოვა ვერ აცხონებს.

„მაღლისმქნელი პიროვნების კონცეფცია“ (აკაკი ბაქრაძის სიტყვებია) ილიამ მკაფიოდ ჩამოაყალიბა დიმიტრი ყიფიანისადმი მიძღვნილ წერილში: ილიამ „კაკო ყაჩაღსა“ და „გლახის ნაამბობში“ სასტიკი შურისძიების სცენები შექმნა, მაგრამ შედეგებით დაგვანახა, რომ ჩაგრულთა გულში დაგროვილი ბაღლამი და ბოროტებაზე ბოროტებით მიგება

მჩაგვრელთა გულქვაობასა და ძალადობაზე ნაკლებ დამლუპველი არ არის სულისათვის. ამავე თემას ეხმიანება მიმტევებლობის ქადაგება „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილში“. განსაკუთრებით საყურადღებოა ილიას სიტყვები:

„სიკეთით სძლიე შენს მტერსა, ერიდე სისხლით ზღვევასა.

სულგრძელობითა ძლევს სჯობს ვაჟკაცობითა ძლევასა“.

მოთხრობაში „სარჩობელაზედ“ ავტორმა დაგვანახა, სიკეთეზე ხელის აღებით როგორ კარგავს ადამიანი მადლს, ეფლობა ცოდვის მორევში. პოემაში „მეფე დემეტრე თავდადებული“ ილიამ ასახა, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ერის ცხოვრებაში წმინდანის მოწამეობრივ ღვაწლს, სულიერ გმირობას; „ოთარაანთ ქერივსა“ და „უცნაურ ამბავში“ დაგვიხატა ადამიანთა გულებს შორის ჩატეხილი ხიდის აღდგენის გზა; შეგვაცნობინა სიყვარულის ყოვლისშემძლეობა. პოემა „ქართველის დედა“ კი მთლიანად მიუძღვნა მამულიშვილურ სიყვარულს:

ეჰა, მამულო! შენის ტრფობის ძალსა ღვთიურსა

რა დაუდგება? კლდის სიმაგრეს აძლევ უძლურსა...

ოდეს შენდამი სიყვარული დაიძვრის გულში,

დედაც კი შვილის სიყვარულს ჰკლავს შენს სიყვარულში.

მამული სისხლი და ხორცია, სარწმუნოება – სული, ენა კი – შემაკავშირებელი დუღაბი. ამიტომ თითოეულის მნიშვნელობა ძალიან დიდია. ენის მთავარი ფუნქცია უფლის დიდებაა. წმ. ილია მართლის ახალგაზრდობის ჟამს დაწერილ ერთ-ერთ ლექსში ვკითხულობთ:

„სიამოვნებით სრულსა მომეცა ლხენა, მაშინ ატოკდა ეს ჩემი ენა,

ატოკდა, ღმერთი ესრეთ ახსენა: ღმერთო გადიდებს ქვეყანა შენა“.

ილიას ღრმად აქვს გაცნობიერებული თავისი „ღმერთთან საუბრის ნიჭი“. მას წინასწარმეტყველური ალღო კარნახობს: უნდა „წარუძღვეს წინა ერსა“, ამიტომაც უმთავრეს მიზნად ისახავს: გზააბნეულ თავის ხალხს აუხსნას, გააგებინოს, რომ ერთადერთი მასულდგმულებელი ძალა ქვეყნისა ჭეშმარიტი სარწმუნოებაა. „აჩრდილის“ XVII თავში წარმოდგენილი ძველი და ახალი მცხეთის კონტრასტული სურათები მკითხველს თვალნათლივ აჩვენებს რწმენის მნიშვნელობას თავისუფლებისათვის ბრძოლაში: „პირველ ქართველის მორჭმულთა შვილთა ღრმად ჩარგეს ძირი თავისუფლების“; აღნიშნული ეპიზოდი იშვიათი ნიმუშია ალეგორიული მჭევრმეტყველებისა, იგი სახარებისეული იგავური ენით გვამცნობს, რომ ქრისტიანობა არის „ხე ცხოვრებისა“, რომლის „ფოთოლი, ხილი, საკვდავადაც დაჭრილს ეკურნებოდა“; „წყარო შვებისა“, „წყლულთა კურნება“, „წყარო უკვდავებისა“, „აიაზმა ერის ცხოვრების“, „მალამო“, რომლითაც „ქართველის ტკივილი დაყუჩდებოდა“. ასევე, საყურადღებოა პოემის დასასრულს ღვთისმშობლისადმი აღვლენილი ილიას ლოცვა:

„დედავ ღვთისაო! ეს ქვეყანა შენი ხვედრია...

შენს მეოხებას ნუ მოაკლებ ამ ტანჯულს ხალხსა;

საღმრთოდ მიიღე სისხლი, რომელ ამ ხალხს უღვრია,

ჩაგრულთ სასოო, ნუ არიდებ მოწყალე თვალსა!...“

ილიას რელიგიური შეხედულებები თანამედროვეობას აქტიურად ეხმიანება. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ბუმში მკაფიოდ განსაზღვრავს, რომ არ არსებობს ადამიანის შესაძლებლობების პრაქტიკული განხორციელება თვინიერ უფლის ნებისა. გავიხსენოთ მის

მიერ წარმოთქმული სიტყვები გაენათის მონასტერში გაბრიელ ეპისკოპოსის დასაფლავების დღეს.

ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და საკამათო საკითხი წლების განმავლობაში ეს იყო ილიას „განდეგილში“ დასმული პრობლემა, თითქოს „განდეგილში“ ერთმანეთს უპირისპირდება საზოგადოება და ასკეტიზმი. პოემის დედააზრი დიდხანს ესმოდათ როგორც ცხოვრებისაგან განდგომილი ადამიანის დამარცხება. რიგმა მკვლევრებმა, აკაკი ბაქრაძის თაოსნობით, აჩვენეს, რომ განდეგილის ტრაგედია რწმენის ღალატით იყო გამოწვეული და არა ცხოვრებისაგან გაქცევით, რომ პოემა ცოდვით დაცემის კლასიკურ სიუჟეტზეა აგებული. განდეგილის დაცემა ღვთის ნების სამართლიანობის დაეჭვებით იწყება. ღვთის ნებაში დაეჭვებული განდეგილი იწყებს პასუხის მიებას იმ კითხვაზე, რომელიც მას ადრე დიდი ხნის გადაწყვეტილად მიაჩნდა, ანუ იმეორებს პირველი ადამიანისა და მთელი კაცობრიობის შეცდომას, ღვთის მიერ მითითებული გზის უარყოფას და საკუთარი გზის მიებას. მერე იწყება ცდუნების მეორე გზა – ინტელექტუალური ცდუნება ეშმაკის მიერ. მწყემსი ქალი ასე მიმართავს მას: „მერე იცი კი რარიგ ტკბილია?!...“ პოემა ღვთის რისხვის სრული სურათით მთავრდება. ილიას აზრით, დაეჭვება და სასოწარკვეთა ისეთივე დამღუპველია, როგორც ღუარსაბის თვითკმაყოფილება. განდეგილი ღვთის გზაზე შემდგარი კაცია, მაგრამ გადამწყვეტ მომენტში ავიწყდება ღვთის სიტყვა, რაც საბოლოოდ მისი დაღუპვის მიზეზი ხდება. „განდეგილში“ ბიბლიური აღზრდის მეშვეობით ილია თავისი შემოქმედების უმთავრეს თემას ამუშავებს: „ნუთუ არ იცი გვამცნებდა ღმერთი ჯვარცმული, როს ბრძანა: ვითა მამა ზეცის, იყავ შენც სრული“.

დასკვნა

ილია ჭავჭავაძის მსოფლმხედველობის საფუძველი სახარებაა. ეს აშკარად გამოიკვეთა მის მხატვრულ-პუბლიცისტურ მემკვიდრეობაში. სამართლიანად ამახვილებს ყურადღებას მკვლევარი აკაკი ბაქრაძე „ოთარაანთ ქვრივის“ მთავარი პერსონაჟის გიორგის ქრისტიანობის დღეს დაბადებისა და მისი სიცოცხლის ტრაგიკული დასასრულის შესახებ. გიორგი არის მსხვერპლი, რომელმაც თვალი უნდა აუხილოს წოდებრივ საფუძველზე დაქუცმაცებულ ერს; შეაგნებინოს ყველას, რომ თითოეულ ადამიანში ეძებოს „ცოცხალი ხატი ღირსებისა“.

ილია ჭავჭავაძემ თავისი ცხოვრებით, პრაქტიკული მოღვაწეობითა და შემოქმედებით ერს დაუსახა ჭეშმარიტი გზა, რომლისაგან გადახვევა ძალზედ დიდ საფრთხეს გვიქადის.

გამოყენებული ლიტერატურა

ახალი აღთქმა 2006: ახალი აღთქმა, ბათუმი, 2006.

ბახტაძე... 2011: ბახტაძე გ., ჯიჯიშვილი შ., ილია მართალი, დიდაქარობა, ხიჭაური, 2011.

მინაშვილი 1995: მინაშვილი ლ., ილია ჭავჭავაძე, თბილისი. 1995.

ჭავჭავაძე 1955: ჭავჭავაძე ი., თხზულებები, ტ. IV. თბილისი, 1955.

ჯაფარიძე 2009: ჯაფარიძე ა., საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, თბილისი. 2009.